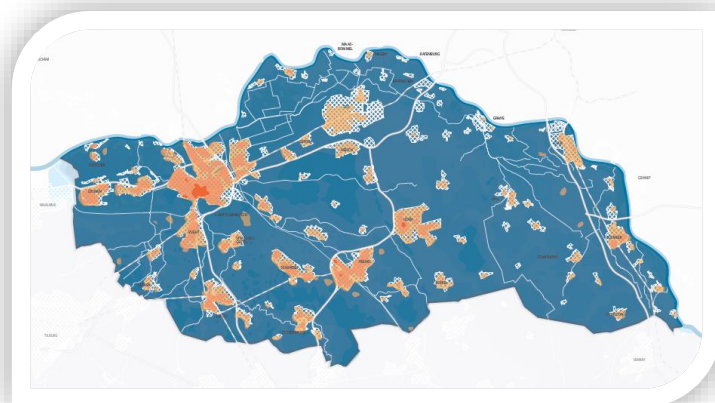

Regioaanpak Klimaatadaptatie 2019-2020

met een doorkijk naar 2021+

Regio Noordoost Brabant

Aanpassen aan een veranderend klimaat in de Regio Noordoost Brabant

Omgaan met, ofwel ons aanpassen aan de gevolgen van klimaatverandering wordt in het vakjargon 'klimaatadaptatie' genoemd. In de praktijk komt het simpelweg neer op omgaan met de steeds vaker voorkomende weersextremen - te nat, te droog, te heet - die ons door de klimaatverandering te wachten staan. Dat raakt alle gebieden in onze samenleving en onze regio: het waterbeheer, de gezondheidssector, de landbouw, de natuurbescherming en de inrichting van ons landschap, steden en dorpen. Het raakt ons als overheden, ondernemers en burgers.

De jaren 2016 en 2017 waren wereldwijd de warmste jaren ooit gemeten. Extreme weersomstandigheden veroorzaakt door klimaatverandering zijn bijna dagelijks nieuws. Ook in Noordoost-Brabant worden de gevolgen van klimaatverandering steeds meer zichtbaar. Zo werden in meerdere gemeenten in de regio als gevolg van extreme regenval in 2017 woningen tijdelijk onbewoonbaar.

Minder direct zichtbaar, maar even ingrijpend, zijn de gevolgen van de klimaatverandering voor de waterstanden van de Maas, de Aa en de Dommel, maar ook voor de natuur op bijvoorbeeld de Maashorst. Op de hoge en droge gronden dreigt een tekort aan water voor landbouw. En in bebouwde gebieden, zoals 's-Hertogenbosch en Meierijstad, neemt de temperatuur steeds verder toe en wordt verwacht dat hittestress nadelige economische gevolgen gaat hebben.

De effecten van klimaatverandering kunnen we niet allemaal voorkomen. Wel kunnen we maatregelen treffen om de negatieve gevolgen van de veranderende omstandigheden zoveel mogelijk te beperken. We willen dus naar een klimaatbestendige regio Noordoost Brabant in 2030.

Reeds in 2016 hebben we een regionale Klimaatstresstest uitgevoerd en in 2017 hebben we met de overheden in Noordoost Brabant - de gemeenten, waterschappen en provincie - een prioritaire bestuurlijke versnellingsafspraken gemaakt om tot kennisuitwisseling, onderzoek en uiteindelijk actie over te gaan. De Klimaatstresstest en de bestuurlijke versnellingsafspraken vindt u in [Bijlages 1 en 2](#).

Dit document heeft een driedelige functie. **Deel A** geeft het een overzicht over de verschillende lagen ofwel schaalniveaus waar we in de regio NOB werken aan de aanpassing aan een veranderend klimaat - van lokaal over regionaal tot provinciale schaal. In de praktijk zien we veel betrokken burgers, experts en bestuurders worstelen met de vraag wat doen we lokaal, regionaal dan wel op provinciaal niveau. Hier proberen we duidelijkheid in te scheppen. In **Deel B** worden de contouren geschetst van een werkprogramma Klimaatadaptatie voor de regio NOB met een vijftal concrete, regionale projecten die in 2019 en 2020 worden uitgevoerd. Beknopt worden daarbij de bijbehorende programmaorganisatie, werpakketten en planning beschreven. In **Deel C** worden specifieke initiatieven en klimaatadaptatieprojecten in sectoren zoals water, natuur en landbouw benoemd en toekomstperspectieven voor een Klimaatbestendige Regio 2030 beschreven.

Dit document schetst hoe we het aanpakken om ons in Noordoost Brabant aan een veranderend klimaat aan te passen. Een aanpak die regelmatig aangepast en geactualiseerd zal worden, ook met blik op de Strategische Agenda 2021-2028, die komend jaar voor de regio NOB wordt vastgesteld.

Regio NOB, 's Hertogenbosch, augustus 2019

Deel A

Werken aan klimaataanpassing in Noordoost Brabant

Maatregelen, projecten en initiatieven om ons aan te passen aan een veranderend klimaat worden op verschillende bestuurslagen en samenwerkingsverbanden opgepakt. Hieronder wordt kort beschreven - van lokaal tot landelijk - welke schaalniveaus dit zijn medio 2019 en welk belang zij hebben voor klimaatadaptatie in de regio Noordoost Brabant.

1. Lokaal werken aan klimaatadaptatie - gemeenten en waterschappen

De uitvoering van concrete maatregelen, bijvoorbeeld het aanpassen en afkoppelen van de riolering tegen wateroverlast of planten van bomen tegen hittestress, vindt uiteindelijk op lokaal niveau plaats en vraagt om middelen en investeringen door gemeenten of waterschappen als het gaat om openbare terreinen in stedelijk en landelijk gebied. Hier zijn de 16 gemeenten en 2 waterschappen in de regio NOB aan zet.

In 2018 is een benchmark tussen de gemeenten uitgevoerd ([Bijlage A-1 Benchmark 2018](#)) die laat zien dat er deels nog grote verschillen zijn ambities, menskracht en middelen die lokaal voor klimaatadaptatie ter beschikking worden gesteld. In 2019 worden per gemeente, maar soms ook in samenwerking tussen meerdere gemeenten, de zogenaamde stresstesten en risicodialogen in gang gezet om de knelpunten in kaart te brengen en deze met inwoners en andere partijen, denk bijvoorbeeld aan de GGD's te bespreken. In de komende jaren wordt klimaataanpassing tevens een beleids- en ontwerpogave als integraal onderdeel van de gemeentelijke omgevingsvisies en -plannen. De waterschappen ondersteunen actief, met menskracht en middelen, lokale en regionale klimaatadaptatieprojecten (<https://www.aenmaas.nl/pagina/themas/zo-werken-we-samen.html>) en hebben begin 2019 de regionale klimaatopgave betreffende wateroverlast verder in kaart gebracht (NBW toetsing).

2. De werkeenheden / werkregio's Land van Cuijk, As50+ en Meierij

In de regio NOB zijn de watersamenwerkingen Land van Cuijk, As50+ en Meierij van oudsher samenwerkingsverbanden tussen een aantal gemeenten en de waterschappen gericht op gezamenlijke taken in de afvalwaterketen en riolering. Het Land van Cuijk heeft sinds 2016 het takenpakket reeds sterk verbreed richting klimaataanpassing en voert naast de watersamenwerking ook het project Klimaatbestendig Land van Cuijk 2030 uit, waarvan inmiddels de komende jaren het 3^e Uitvoeringsprogramma Klimaatbestendig Land van Cuijk gerealiseerd wordt ([Bijlage A-2](#)). De samenwerkingsverbanden As50+ en Meierij zijn sinds 2018 tevens aangemerkt als DPRA-werkregio's ([Overzicht Werkregio's](#)) en bezig met de vertaalslag naar wat klimaatadaptatie voor hun betekent in termen van doelstellingen, expertise en middelen.

3. Gebiedssamenwerkingen - Mozaïek Dommelvallei, Groene Woud of Raamvallei

In Noordoost Brabant zijn verschillende samenwerkingsverbanden, die zich op integrale gebiedsontwikkelingen richten, en vaak aanpassing aan een veranderend klimaat in hun investeringsprogramma's of uitvoeringsprogramma's hebben opgenomen (Bijlage – overzicht gebiedsopgaven), voorbeelden zijn [Dommelmozaïek \(Bijlage A-3\)](#), Het Groene Woud ([Groene Woud](#)) of de Raamvallei ([Gebiedsplan](#)).

4. Samen werken in de regio Noordoost Brabant aan klimaatadaptatie

Het wiel niet opnieuw uitvinden en krachten bundelen zijn de belangrijkste drijfveren achter de regionale samenwerking in Noordoost Brabant, zoals verwoord en samengevat in de prioritaire versnellingsafspraken NOB van 2017 ([Bijlage A-4](#)). Klimaatadaptatie is een van de prioritaire thema's van de regio en wordt regelmatig in de ambtelijke en bestuurlijke overleggen en portefeuillehouderoverleggen besproken. In **Deel B** wordt verder ingegaan op het werkprogramma voor 2019-2020 en het vijftal regionale klimaatadaptatieprojecten die we, gefinancierd door de werkeenheden As50+, Meierij en Land van Cuijk en de provincie, gaan uitvoeren.

5. Provinciale kaders en instrumenten

De provincie Noord-Brabant heeft klimaatverandering en klimaataanpassing in de provinciale omgevingsvisie verankerd ([Bijlage A-5 Brabantse Omgevingsvisie](#)) en tevens een afzonderlijk kennisportaal voor Brabant ingericht (www.klimaatadaptatiebrabant.nl). Via verschillende financieringsinstrumenten en subsidieregelingen ondersteunt de provincie daarbij actief de uitvoering van de regionale klimaatprojecten en de stresstesten, risicodialogen en klimaataanpassingsprojecten op lokaal niveau.

6. Klimaatadaptatie in Zuid-Nederland (Brabant en Limburg)

In 2017 heeft Zuid-Nederland, onder gezamenlijke regie van het RBOM/DHZ/DPRA een uitnodiging aan zowel het Ministerie van Infrastructuur en Milieu als de eigen regiopartners opgesteld. Deze 'Uitnodiging Zuid-Nederland: versneld aan de slag met klimaatadaptatie' vormde een uitvoeringsagenda, die in 2018 is geconcretiseerd in een Uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie Zuid-NL 1.0 ([Bijlage A-6 Uitvoeringsprogramma 1.0](#)) en in 2019 naar verwachting wordt geactualiseerd. Voor de regio NOB is samenwerking in Zuid-NL interessant met blik op de ruimtelijke afstemming van maatregelen en het gezamenlijk optrekken richting het Rijk.

7. Landelijke kaders en instrumenten

Belangrijk voor de regio NOB zijn zowel kaderstellende regelingen vanuit de landelijke klimaatakkoorden en het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie ([DPRA - NAS](#)) waarbij de lijn van stresstesten, risicodialogen, adaptatiestrategieën en uitvoeringsprogramma gevolgd wordt, waarbij uitvoering in de regio is neergelegd. Daarnaast worden financieringsinstrumenten vanuit de verschillende ministeries beschikbaar gesteld, waarbij onder andere van de recente subsidieregeling vanuit MinlenW gebruik is gemaakt ([Stimuleringsinstrumenten DPRA procesondersteuning](#)). Tot slot, wordt in onze regio de bescherming tegen overstromingen vanuit de Maas opgepakt via het landelijke Hoogwaterbeschermingsprogramma, in nauwe samenwerking tussen Waterschap Aa en Maas en Rijkswaterstaat.

Deel B

Werkprogramma Regio Noordoost Brabant

1. Inleiding

In de Bestuurlijke Versnellingsafspraken uit 2017 hebben we vastgesteld dat samenwerken op regionale schaal voordelen biedt voor meer samenhang tussen lokale projecten, efficiënt georganiseerde ondersteuning bij de uitvoering van projecten, de uitbreiding van de middelen en capaciteit en een sterker netwerk en kruisbestuiving van de overheden en gebiedspartners binnen regio Noordoost Brabant - dat is de kracht van zowel de werkeenheden en als de regio NOB. Er zijn uitstekende voorbeelden te vinden bij gemeenten in de regio, die reeds actief met klimaatadaptatie aan de slag zijn. Daarvan kunnen andere partners leren en hoeft het wiel niet opnieuw worden uitgevonden.

De bestuurlijke versnellingsafspraken is voor de komende jaren de inhoudelijke en bestuurlijke leidraad voor initiatieven en projecten rondom klimaatadaptatie. In de bestuurlijke overleggen van de Kopgroep Klimaat, Energie en natuur en het portefeuillehoudersoverleg Duurzame Leefomgeving wordt regelmatig teruggekoppeld over voortgang en de noodzaak van eventuele bijsturing. Het werkprogramma voor Energie en Klimaat is tevens beknopt beschreven en vastgesteld ([Bijlage B-1 Werkprogramma NOB](#)).

Samenwerking in de regio NOB op het gebied van klimaataanpassing kent daarbij een tweeledige invulling:

- Enerzijds de netwerkfunctie van regio, die ingevuld wordt door intensieve kennisuitwisseling in inhoudelijke kernteamoverleggen, de bestuurlijke afstemming in de Kopgroep Klimaat en Energie en het POHO Duurzame Leefomgeving en in het bijzonder in regiobrede kennisbijeenkomsten ([Bijlage B-2 Verslag Kennisbijeenkomst Klimaatadaptatie NOB – 2018](#)).
- Anderzijds het gezamenlijk totstand brengen en uitvoeren van een vijftal regionale klimaatadaptatieprojecten. Deze projecten zijn uit een breed overzicht / longlist van lokale en regionale projecten uitgekozen om prioritair opgepakt te worden ([Bijlage B-3 Overzicht projecten Uitvoeringsprogramma 2017](#)).

2. Overzicht en Financiering regionale klimaatadaptatieprojecten NOB 2018 - 2020

In de periode 2018-2020 gaan we een vijftal regionale klimaatadaptatieprojecten in gang zetten en uitvoeren met een omvang van in totaal ruim 875.000 euro. In onderstaande tabel vindt u een overzicht van deze vijf projecten, op de volgende bladzijdes worden de projectvoorstellen beknopt omschreven. De projecten 1 t/m 3 worden daarbij voor 50% gefinancierd door de watersamenwerkingen As50+, Meierij en Land van Cuijk en voor 50% door de provincie Noord-Brabant (Toekenning 19-12-2017 Propositie Noordoost Brabant).

	Project	Looptijd en status	Projectleider/Duo	Bestuurlijke trekker	Omvang in €
1	Verdieping Klimaatstresstesten	2018-2020	Harold Soffner / Wijnand Turkensteen	Toine van de Ven (wethouder Vught)	250.000 + 30.000*
2	Robuuste beeklandschappen	2018-2020	Twan Tiebosch en Ruud Koch	Jos van den Boogaart (wethouder Mill en Sint-Hubert)	112.000 +30.000*
3	Klimaatbewustzijn	Ingediend 2018-2020	Nicolette Peters en Martine Beuken-Greben	Mike van der Geld (wethouder Den Bosch)	130.000 + 80.000*
4	Klimaatadaptieve bedrijventerreinen**	Projectvoorstel 2020-2021	Tobias Renner, Fridthjof Leerdam, Eric Hendrickx	Harry van Rooijen (wethouder Meierijstad)	185.000
5	Bodem voor Klimaat	Projectvoorstel 2020-2021	Annelies Balkema en Anne Wim Vonk	Peter Ketelaars (DB Waterschap Aa en Maas)	60.000***
				Totaal	877.000

* Aanvullende co-financiering vanuit landelijke subsidieregeling MinlenW - toekenning 26 april 2019

** In samenwerking met de regio Zuidoost Brabant en provincie Noord-Brabant.

*** Vanuit regiogelden Klimaatadaptatie en Transitie Landbouw en nog aan te vragen subsidie "Vitale Bodem"

De regio NOB is daarbij zelf geen projectpartner in bovenstaande projecten maar vervult, in opdracht van de projectpartners, een coördinerende en ontzorgende rol in het aanvragen van subsidies en financieel beheer van deze regionale projecten en draagt tevens zorg voor het overkoepelende programmamanagement. In het jaarplan 2019 van de regio NOB zijn 80.000 euro aan eigen middelen gereserveerd voor het overkoepelend programmamanagement en als 'seed money' om voor relevante onderwerpen projectvoorstellen en subsidieaanvragen uit te laten werken waar nodig.

Waar mogelijk, wordt in 2019 en 2020 gebruik gemaakt van vigerende provinciale subsidieregelingen om versterkt regionale onderwerpen op het gebied van klimaatadaptatie op te pakken en de NOB-partners (gemeenten en waterschappen) tevens attent te maken op subsidiemogelijkheden voor onder andere klimaatstresstesten, -dialogen en -uitvoeringsprojecten.

Op landelijk niveau wordt actief verkend welke co-financieringsmogelijkheden ter beschikking staan, ook met blik op de middelen die naar verwachting vanaf 2021 vanuit het Deltafonds voor lokale en regionale klimaatadaptatiemaatregelen ter beschikking worden gesteld. De regio NOB werkt daarbij nauw samen met de andere partners en werkregio's in Zuid-Nederland (gezamenlijk bod).

Waar zinvol haakt de regio tevens aan bij Europese projecten (INTERREG, LIFE), vooralsnog echter niet in een initiërende of trekkende rol.

3. Programmaorganisatie

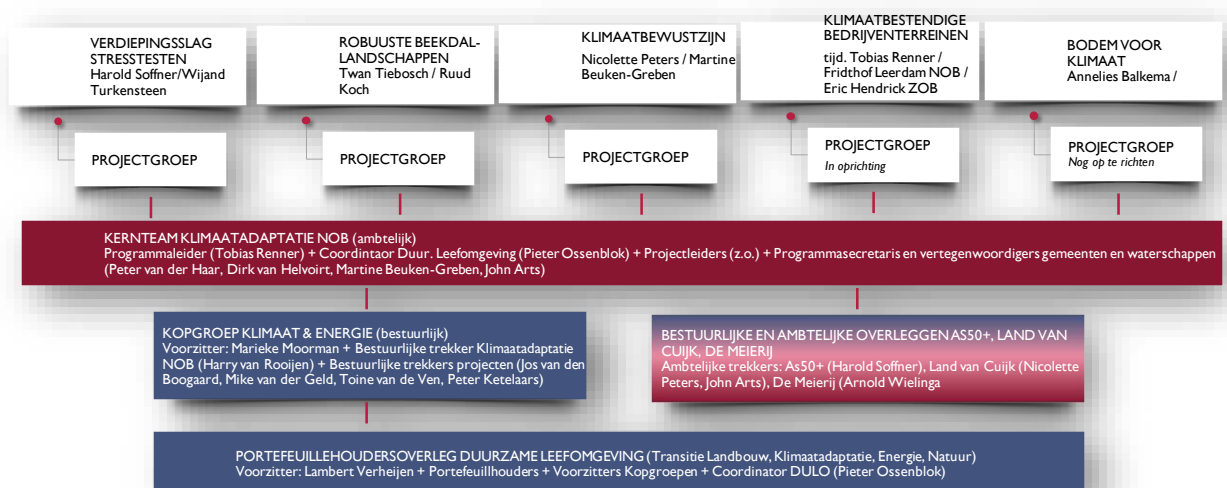
De programmaorganisatie NOB is eenvoudig van opzet met als belangrijkste organisatorische kenmerken:

- Duo-projectleiders en bestuurlijke trekkers voor de regionale deelprojecten met verantwoordelijkheid voor detailplanning en uitvoering (overzicht [tabel vorige pagina](#))
- Compact kernteam voor de dagelijkse aansturing van het programma met de deelprojectleiders, programmaleider, programmasecretaris en vertegenwoordigers van de werkeenheden
- Regelmatige terugkoppeling over voortgang en projectresultaten in de werkeenheden As50+, Meierij en Land van Cuijk
- Regelmatige regionale kennisbijeenkomsten om onderlinge kennisuitwisseling en coherentie te waarborgen
- Bestuurlijke verankering van het programma via de Kopgroep Klimaat en Energie en brede Portefeuillehoudersoverleg Duurzame Leefomgeving van de regio NOB
- Betrekken van de maatschappelijke partners (semi-publieke sector, bedrijven etc.) en aanpalende beleidsdomeinen (energie, landbouw etc.) op zowel bestuurlijk, ambtelijk als projectniveau

De verschillende programma-activiteiten zijn in een overkoepelende werkplanning en actiepuntenlist uitgewerkt die door de programmaleider en het kernteam worden gebruikt om voortgang en follow-up van acties te bewaken. Detailplanning en fasering voor de afzonderlijke regionale projecten wordt door de deelprojectleiders bewaakt.

Figuur: Programmaorganisatie NOB en bestuurlijke borging (op A4 format in [bijlage B-4](#))

WERKPROGRAMMA KLIMAATADAPTATIE NOB PROGRAMMAORGANISATIE EN BESTUURLIJKE BORGING

4. Beknopte projectomschrijvingen

1. Verdieping Klimaatstresstesten en Risicodialogen – we werken aan vergroening en verblauwing in de stad

De samenwerkende gemeentes en waterschappen zetten op een verdieping van de in 2016 uitgevoerde Klimaatstresstest light. Concreet wordt gewerkt aan:

- Gezamenlijke inkoopstrategie en uitgangspunten voor de stresstestberekeningen (VNG etc)
- Regionaal risicodialoog met stakeholders op het schaalniveau NOB (GGD, woningcorporaties, drinkwaterbedrijven, energiemaatschappijen etc.)
- Kennisworkshops rondom stresstesten,
- Werkbijeenkomsten en minisymposia

Resultaat: We sturen aan op gezamenlijke uitgangspunten binnen de samenwerkende gemeentes met blik op kostenbesparingen en dezelfde klimaataanpak binnen onze regio! Om het wiel niet opnieuw uit te vinden, leren van elkaar (best practices) bijv. van gemeentes die al veel ervaringen hebben met adaptatiemaatregelen 'on the ground' zoals Boxmeer of Oss. Binnen dit project zijn vijf werkpakketten gedefinieerd die tot eind 2020 worden uitgevoerd te weten WP1: Regionaal Risicodialoog, WP2 Inkoop Klimaatstresstesten, WP3 Bouwstenen voor Omgevingswet, WP4 Regionale kennisbijeenkomsten en WP5 DPRA Gebiedsatelier (Koppeling landelijk-stedelijk gebied). [Bijlage B-5 Plan van Aanpak Verdiepingsslag.](#)

2. Klimaatrobuuste beekdallandschappen – we zorgen vanuit de ruimtelijke strategie voor klimaatrobuuste beekdalen

In beeklandschappen – waar zowel landelijk gebied als stedelijke kernen zijn gelegen - is het bodem- en watersysteem nog onvoldoende in staat om extremen op te vangen. In plaats van het vasthouden van water, wordt het op veel plekken nu zo snel mogelijk afgevoerd, wat elders in benedenstroomse, vaak stedelijke gebieden tot problemen leidt. Ook treedt daardoor droogte op omdat water minder goed wordt vastgehouden.

- Uitwerking van ontwikkelrichtingen voor de beekdalen van Beneden-Dommel en Aa in het verlengde van de provinciale omgevingsvisie en de ervaringen Raamvallei
- Opstellen van handelingsperspectieven voor het landelijk gebied, c.q. financieringsmodellen en uitvoeringsstrategie voor gebiedsprocessen

Resultaat: Regiobrede handvatten (financieringsmodellen en uitvoeringsstrategie) om beekdalen klimaatrobuust in te richten en gebiedsprocessen te sturen. [Bijlage B-6 Plan van Aanpak Robuuste beekdallandschappen.](#)

Invulling van fase B uit het plan van aanpak is in voorbereiding. Gedacht wordt aan vier onderdelen, die doorlopen tot eind 2020:

1. Een hanteerbare definitie van een klimaatrobuust beeklandschap als vervolg op de reisgids (HNS, juni 2018), waarbij de verbinding tussen landelijk en stedelijk gebied een plek krijgt;
2. Doorwerking van de beschikbare klimaateffecten (stresstest) op gemeentelijk niveau in een tweetal gebiedsateliers;

3. Verdere invulling van klimaat effecten op de bedrijfsvoering van boeren, met name voor de eigendomssituatie (grondstrategie) en verdienmodellen;
4. Bouwstenen voor Omgevingsplannen vanuit een landschapsanalyse als klimaatonderlegger (landschapsbiografie), als basis voor een beeld van een klimaatrobuust beeklandschap anno 2050.

3. Klimaatbewustzijn - we zetten in op bewustwording van hun inwoners van de gevolgen van klimaatverandering en handvatten hoe hiermee om te gaan

- Gebruik maken van elkaars ervaringen met klimaatcampagnes en fysieke middelen (maquettes, folders, mobiele tentoonstellingen)
- Aanspreken van verschillende doelgroepen inh inwoners

Tot eind 2020 worden bovenstaande doelstellingen langs drie pijlers gerealiseerd: Pijler 1: Online-ervaringenwarenhuis | Klimaatwarenhuis | Faciliteren, Pijler 2: Bewonerscommunicatie | Acties op de plank en Pijler 3: Maatwerk | Organiseren. *Resultaat:* De samenwerkende gemeentes maken gebruik van elkaars ervaringen en fysieke middelen om inwoners bij klimaatadaptatie te betrekken met blik op kostenbesparingen en om dezelfde boodschap uit te dragen. We willen de burgers (en onszelf) in beweging krijgen en worden naar buiten toe zichtbaar met de duidelijke boodschap: Ook u kunt zich voorbereiden op extreme weersomstandigheden, wacht niet op de overheid! [Bijlage B-7 Plan van Aanpak](#)

4. Klimaatadaptive bedrijventerreinen

Klimaatadaptatie is ook een opgave voor en van het bedrijfsleven. Centraal staat om ondernemers en bedrijven te inspireren en stimuleren om adaptatiemaatregelen te nemen. Dit project wordt op dit moment nader uitgewerkt. Een concept projectplan is opgesteld en wordt op korte termijn met de betrokken gebiedspartners, watersamenwerkingen, onze buurregio Zuidoost Brabant en de provincie besproken.

Resultaat: We betrekken ondernemers(verenigingen) bij de vergroening en verblauwing van bedrijventerreinen. Hier valt veel winst te halen in het vasthouden en bergen van water (sponswerking) door samenwerking met huurders en eigenaren van bedrijfspanden. [Bijlage B-8 Projectvoorstel Klimaatadaptieve Bedrijventerreinen](#)

5. Sponswerking bodem in landelijk gebied / Bodem voor Klimaat

Uit gesprekken met de waterschappen, ZLTO en de provincie in de 1^e helft van 2019 is gebleken dat er reeds veel bodem/sponswerkingprojecten gaande zijn in Noord-Brabant. De toegevoegde waarde van een regionaal dan wel provinciaal project kan vooral in de ontsluiting van de bestaande kennis liggen en het bereiken van de agrariërs om deze, indien zinvol en nuttig, in staat te stellen met deze kennis hun bedrijfsvoering te kunnen veranderen en aan te passen. Najaar 2019 worden met de gebiedspartners en de provincie gesprekken gevoerd of een dergelijk initiatief op de schaal van de regio NOB of provinciebreed opgepakt moet worden. [Bijlage B-9 Projectsheets ' Bodem voor Klimaat'](#)

5. Reflectie 2018 en vooruitblik 2019

In 2017 en 2018 is hard gewerkt aan het opstarten van een regionaal uitvoeringsprogramma en regionale klimaatadaptatieprojecten. Eind 2018 hebben we gereflecteerd op regionale samenwerking en de bereikte tussenresultaten (Bijlage B-10 Evaluatie 2018). Als hoofdlijnen voor de samenwerking in 2019 zijn vast:

- Organisatorisch: We communiceren meer via de mede-financierende watersamenwerkingen/werkregio's As50+, Meierij en Land van Cuijk als het gaat om inhoudelijk draagvlak en uitvoering van de regionale projecten. Dat betekent dat het oorspronkelijke, ambtelijke kernteam uitgebreid wordt met de trekkers van de werkeenheden/werkregio's.
- Inhoudelijk: De lijn van 2018 trekken we in 2019 en 2020 inhoudelijk door. Extra projecten (bijv. Bomen voor Klimaat en Bedrijventerreinen) die aansluiten bij behoeftes van regiopartners en werkeenheden/werkregio's starten we op als er zicht is op duidelijk trekkerschap en personele capaciteit bij de gemeenten. We overwegen om meer vanuit projectconsortia te werken en minder naar de ambitie streven om alle regiopartners in een project bij elkaar te brengen.
- Kennisdeling: Tijdens de regionale kennisbijeenkomst van 13 november 2018 bleek de sterke behoeftes om in 2019 regelmatig kennis en vooral praktijkvoorbeelden uit te wisselen.

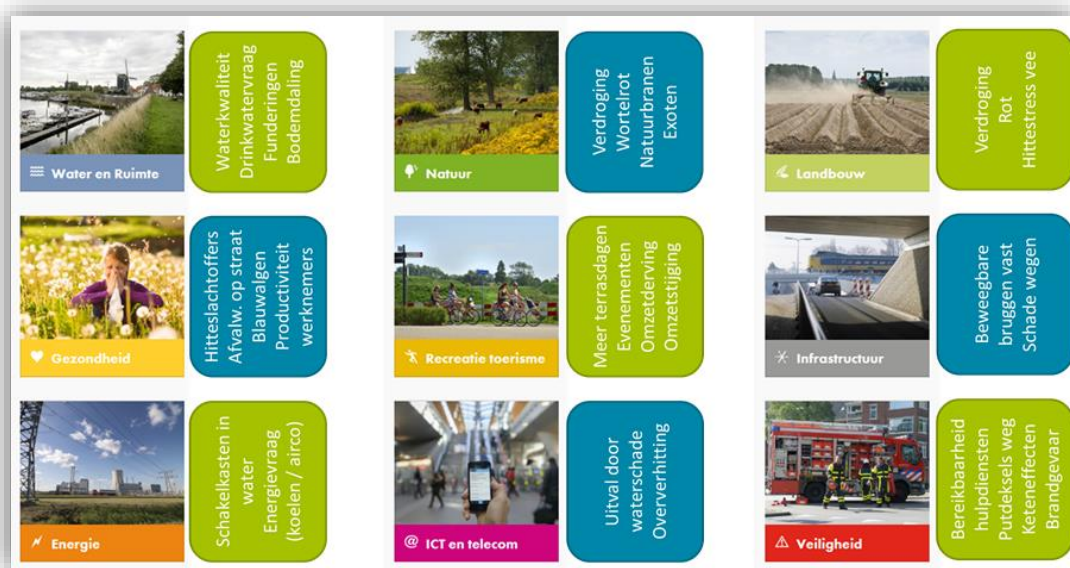
Deel C

Op weg naar een klimaatbestendige regio in 2030 - regiobrede klimaataanpassing in verschillende sectoren

1. Strategische Agenda regio NOB en Regioaanpak Klimaatadaptatie 2021-2028

In 2019 worden doelstellingen en ambities opgehaald voor de regionale samenwerking in NOB in de periode 2021-2028. De belangrijkste doelstellingen op gebieden als arbeidsmarkt, energie, transitie landbouw en duurzame leefomgeving worden in een Strategische samenwerkingsagenda NOB gebundeld. Tijdens regiobijeenkomsten in de afgelopen maanden zijn klimaat en klimaatadaptatie steevast als prioritair thema benoemd dat alle sectoren raakt en is de ambitie van een Klimaatbestendige regio 2030 geformuleerd.

In het kader van de Nationale Adaptatiestrategie (UPNAS, Bijlage C-1) is een praktijkgerichte aanpak ontwikkeld om de effecten van de klimaatverandering en mogelijke klimaatadaptatiemaatregelen in de verschillende sectoren en beleidsdomeinen tastbaar te maken. De NAS indeling in verschillende sectoren, zoals water, natuur, landbouw, energie en gebouwde omgeving wordt tevens door de provincie Noord Brabant gehanteerd, zie het Kennisportaal www.klimaatadaptatiebrabant.nl.

Op verschillende schaalniveaus is deze NAS-aanpak elders reeds in regionale plannen en strategieën vertaald, zoals bijvoorbeeld in de provincie Overijssel in een Regionaal Adaptatieplan (RAP, [Bijlage C-2](#)), in Hart van Brabant in een Regionale Energie en Klimaatstrategie (REKS) of recent, in 2019, op een kleiner schaalniveau in het Land van Maas en Waal in een Regionale Adaptatie Strategie (RAS, [Storymap RAS Rijk van Maas en Waal](#)).

In de regio Noordoost Brabant starten we medio 2019 met een Regionaal Risicodialoog als onderdeel van een van de regionale klimaatadaptatieprojecten (zie [Deel B](#)), om in gesprek te gaan met de verschillende regionale stakeholders en partijen vanuit verschillende sectoren, denk aan waterleidingbedrijven, GGD's, veiligheidsregio's, ZLTO, woningbouwcorporaties, waterschappen of terreinbeherende organisaties.

De resultaten van de Regionale risicodialoog worden, zodra beschikbaar, in dit document weergegeven en zijn tevens bouwstenen voor de Strategische Agenda 2021-2028 van de regio Noordoost Brabant. In dit verband wordt tevens de onderhavige Regioaanpak Klimaatadaptatie NOB geactualiseerd en in de 1^e helft 2020 verder uitgewerkt als koersdocument voor de periode 2021-2028.

2. Afstemming met de Regionale Energiestrategie

Nagenoeg alle sectoren en beleidsdomeinen worden de komende decennia door de gevolgen van klimaatverandering geraakt. De energiesector is hierbij wel een van de belangrijkste sectoren, mede vanwege de energietransitie en de verplichting, vanuit het Nationale Klimaatakkoord, om een Regionale Energiestrategie (RES) voor de regio Noordoost Brabant op te stellen ([Bijlage C-3](#)).

De komende jaren vindt dan ook nauwe afstemming plaats met de ruimtelijke uitwerking van de Regionale Energiestrategie met blik op meekoppelkansen en knelpunten, zowel via de Kopgroep Klimaat en Energie als in het ruimtelijk ontwikkeltraject. Daarbij wordt aan hand van praktijkvoorbeelden en ruimtelijke zoekgebieden verkend hoe energietransitie en klimaatadaptatie elkaar kunnen versterken (combinatie zon/windparken met waterberging en retentiegebieden, aquathermie, groene daken etc.). Met name gelet op de voorgenomen besluitvorming in gemeenteraden eind 2020 / begin 2021 is deze afstemming noodzakelijk.